

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

ՁԵՍ ԳԻՏԵՐ ՈՒՄ ՀԱՒԱՏԱՍ.

Տեսակ մը վիճակախաղ կայ որ ընտանեկան ընկերութեան մէջ կ'ստացուի: Ափսէի մը կամ սեղանի մը վրայ շատ մը թասեր՝ գաւաթներ կ'շարեն՝ բերաննին վար. անոնց մէջ մէկուն տակը հացի կտոր մը կ'գնեն, մէկալին աղի կտոր մը, մէկ ուրիշին մասնի կամ ստակ. յետոյ կ'խառնեն ու կ'փոփոխեն գաւաթներուն տեղերը, եւ քեզի կըսեն որ գաւաթին մէկը վերցընես: Մեծ բարեբաղդութիւն կ'համարուի քեզի՝ եթէ դիպուածով վերուցած գաւաթի գտակէն կամ հաց ելլէ կամ աղ կամ մասնի. — յայտնի բան է որ շատ անգամ անոնց տեղը պարապ գաւաթներէն մէկը կ'վերցընես: Այս օրինակին նման չեն արդեօք աշխարհիս զանազան գործողութիւններն ու խօսակցութիւնները: Ո՞չ ապաքէն անոնց ալ շատը պարապ են ու սուտ. իսկ ճշմարտութիւնը ո՞ր գիտէ անոնց մէջ որո՞ւն տակը ծածկուած է. երանի քեզի եթէ գտնես զայն կամ բաղդով, կամ զգուշութեամբ փնտռելով: Ճշմարտութիւնը գտնելը այսպէս դժուար բան լինելուն պատճառաւ է ահա որ ոչ սակաւ մարդիկ կըսեն տարակուսանօք, եւ իրաւունք ունին. «Ձեռ գիտեր՝ ո՞ւմ հաւատաս»:

Ասոր փորձը չըրած մարդ աշխարհիս երեսը կայ ըսելը կարելի չէ. վասն զի այնքան տարածուած է ստութիւնը, եւ ճշմարտութիւնը այնչափ ծածկուած, որ գրեթէ մարդարէական հոգի ունենալու ես որ իմանաս թէ ճշմարտութիւնը ո՞ւմ քովն է: Դաւիթ մարգարէն անգամ, որ Հոգւով սրբով կ'խօսի, զարմանալով մը կըսէ. «Զարմացած մնացի՝ երբոր մտածեցի ու տեսայ որ ամենայն մարդ սուտ է. — ես ասացի ի զարմանալ իմում՝ թէ ամենայն մարդ սուտ է»:

Նոյն ճշմարտութիւնը ահա կ'կրկնեմք նաեւ մեք շատ անգամ՝ ըսելով թէ «Ձեռ գիտեր ո՞ւմ հաւատաս»: Եւ այս տարակոյսը աւելի կ'պատէ զմեզ՝ երբոր այս կամ այն մարդուն վրայ ազէկ կամ դէշ կ'խօսուի: Եւ յիշաւի:

Կնայիս՝ մարդուն մէկը սա կ'զուլէ, մինչեւ երկինք կ'բարձրացընէ՝ իբրեւ բարեօրրոյ, առաքինի, սրբակաց, երկիւղած եւ ամենայն պատուոյ արժանի. եւ նա վար կըզարնէ՝ մինչեւ դժօխք կ'իջեցընէ, իբրեւ մոլեռանդ, չարամիտ, կեղծաւոր ճիւղուիթ, խղճահար ու վատթար եւ ամենայն արհամարհութեան ու նախատանաց արժանի: Ձեռ գիտեր ո՞ւմ հաւատաս:

Մարդուն մէկը գործողութիւն մը կընէ, ոմանք կ'իսաւարեն, կ'մեծցընեն գործը իբրեւ չքնաղ հայրենասիրութիւն կամ առատաձեռնութիւն, իսկ ոմանք կ'պարսաւեն ու կ'արհամարհեն՝ իբրեւ անձնասիրական ցուցամոլութիւն, եսութիւն ու փառասիրութիւն. Ձեռ գիտեր ո՞ւմ հաւատաս:

Մարդուն մէկը իւր չափէն դուրս չելլեր, խնայութեամբ կ'ապրի, ուրիշի գործին չ'խառնուիր, չ'թողուր որ ուրիշներն ալ իւր գործերուն խառնուին: Ոմանք կ'զուլեն զինքը՝ իբրեւ խոհական եւ իւր բանը գիտցող մարդ, եւ ոմանք վար կ'զարնեն՝ իբրեւ ազահ, կծծի, ժլատ, անձնասէր եւ մարդատեաց. Ձեռ գիտեր ո՞ւմ հաւատաս:

Մարդուն մէկը ճշմարտութիւնը շտկէ շիտակ կ'խօսի ու կ'զրէ. ոմանք կըսեն թէ ինչ ճշմարտախօս ու քաջասիրտ, խելացի ու լեզուանի մարդ է, եւ ոմանք կ'զուլին ու կ'պրծափան՝ ըսելով թէ ինչ աներես, յանգուգն, լիբր ու չարալեզու մարդ է. Ձեռ գիտեր ո՞ւմ հաւատաս:

Մարդուն մէկը հեղահոգի, խոնարհամիտ, պարզամիտ է գառնուկի պէս. ոմանք կհաւնին ու կգոյնեն՝ իբրեւ սակաւագիւտ եւ զարմանալի մարդ, իսկ ոմանք վար կզարնեն՝ իբրեւ միամիտ, աշխարհքէ պիտասար, բան չհասկըցող, անշահ եւ անօգուտ մարդ. Չես գիտեր ում հաւատաս...:

Ճար մը կնայ արդեօք, կանոն մը կնայ արդեօք այս տարակուսէն ելնելու, այնպէս որ գիտնայ մարդ թէ ում պէտք է հաւատայ, ասոր թէ անոր. — Կան մարդիկ որ կըսեն թէ ճար մը չկայ, ուստի ոչ մէկուն պէտք է հաւատալ կըսեն եւ ոչ մէկալին. բայց այնպիսիները իրենց ըսածին ալ չեն հաւատար. վասն զի ուզեն չուզեն՝ աւելի մէկուն կհաւատան քան թէ մէկալին, թէպէտ եւ իրենք ալ չեն ուզեր որ խաբուին:

Ընդհանուր կանոնը եւ ստույթենէ չխաբուելու ճարը այս է որ մարդս ինչ որ լսէ՝ պէտք է խելքին կշիռքովը (քերականովը) կշռէ, ու որ կողմին հաւանականութիւնն որ աւելի է՝ անոր հաւատայ. ճշմարտութիւնը փնտռէ, քննէ, պրպտէ, մինչեւ որ գտնէ. այնուհետեւ գիւրին կլինի ստույթիւնը մերժելն ու չխաբուիլը:

Մարդուս խելքին կշիռքը (քերական) կրնայ երբեմն պակասաւոր գտնուիլ: Այս պակասութիւնը պիտի լեցընէ փորձառութիւնը, օրէնքը եւ հասարակաց կարծիքը: Փորձառութեամբ մարդս շատ անգամ խրատուած կրնայ լինել՝ որ ուրիշի վրայ լսած բանին մէկէն ի մէկ հաւատալը որքան վնասակար՝ որքան վտանգաւոր, մանաւանդ թէ եւ ամօթալի բան է. ուստի ինչպէս որ փոխադրական հիւանդութեանց դէմ արգելանոց (ստանքիկ) սահմանած են Տէրութիւնները, այսպէս եւ փորձառու խելք մարդը ամէն տեսակ կասկածելի լուրերուն համար մըտքին մէջը՝ գոնէ քանի մը օրուան արգելանոց պիտի սահմանէ որ ստուգութիւնը իմանայ, եւ այնուհետեւ գիտնայ թէ ում պէտք է հաւատալ:

Երկու հոգւոյ մէջ դատաստան կտրող դատաւորները երբոր կտարակուսին՝ թէ որո՞ւ խօսքին հաւատան, կամ ինչպէս կտրեն դատաստանը, սովորաբար օրինաց գիրքը կնային, եւ Տաճկաց դատաւորներուն սովորական սովոր խօսելով՝ կըսեն իրենց մտքին մէջ թէ «Գիրքը իջեցուցէք»: Եւ այս գիրքը ոչ թէ միայն Տէրութեան սահմանած օրէնքներն են, հապա ամէն բանական մարդու իրեն մտքին մէջ ունեցած ուղիղ սկզբունքները կամ խղճմտանքը, որով պիտի կառավարուի. եւ երբ երկու կամ երեք իրարու հակառակ խօսքեր լսէ՝ գիտնայ թէ ում պէտք է հաւատայ:

Այս ուղիղ սկզբունքները շատ են. մեք միայն գլխաւորները յիշեցընեմք այս տեղ: — Առաջինը այս՝ որ մարդիկ սովորաբար զուրիշները իրենցմէ կչափեն. եւ որովհետեւ ամէն մարդ իւր վրայ փորձած կլինի՝ թէ գոյաբան բան է գոյելի գործ ընելը, անոր համար ուրիշի վրայ գովասանք մը որ լսէ՝ գոյաբան կհաւատայ: Երկրորդը այս՝ որ մարդիկ ուրիշներուն վրայ դատմունք ընելու ատեն՝ սաստիկ անաչառութիւն եւ չարամտութիւն կբանեցընեն. իսկ երբ իրենք զիրենք կգտան՝ ամենայն քաղցրութեամբ եւ ներողամտութեամբ կվարուին. իրենց պակասութիւնները՝ պարզաւքով կամ մանր ցուցնող գործիքներով կգիտեն, իսկ այլոց պակասութիւնները անոնցներով գիտակնելով եւ խոշորցընող գործիքներով: Երրորդը այս՝ որ ինչ եւ իցէ գովեստ կամ պարսաւ մարդուս ականջին կհասնի կամ բարեկամի եւ կամ թշնամւոյ բերնէն. եթէ պատմողը բարեկամ է, ի հարկէ եղած գործողութեան ազէկ կտորները միայն կպատմէ, փշերը կըստըկէ, պակասութիւնները կմաքրէ, եւ այնպէս կտարածէ համբաւը. իսկ թշնամին նախանձութոյնով կխառնէ ու կշաղուէ իւր չարախօսութիւնը, եւ այնպէս կտարածէ ամէն տեղ: Եւ ցաւալին այս է որ ազէկին թշնամիները աւելի շատ են աշխարհիս ե-

բեր' քան թէ բարեկամները. անոր համար ալ կարելի է միշտ կասկածիլ թէ ո՞ր եւ իցէ պարսաւ կամ չարախօսութիւն թշնամւոյ բերնէն անցած չլինի: Եւ չորրորդը այս՝ որ ճշմարտութիւնն ու ստութիւնը իրարմէ զատելու համար պէտք է կատարեալ ազատութիւն ի կրից եւ ի պաշարմանէ մտաց, եւ միազամայն զգուշութիւն որ արտօնօք վրձիւ չտայ մարդ ո՞ր եւ իցէ բանի վրայ:

Մարդուս խելքին կշիռքին պակասութիւնը պէտք է լեցընէ ըսինք նաեւ հասարակաց կարծիքը, այսինքն ուրիշներուն անաչառ եւ անկողմնասէր դատաստանը. բայց այս բանիս համար լաւ պէտք է նայիլ որ ուրիշ գիտցողները կամ խօսողներն ալ պաշարուած չլինին՝ ոչ ի տգիտութենէ եւ ոչ ի կրից կամ ի կողմնասիրութենէ:

Եւ ահա այս օրէնքներով եւ այս կանոններով կարող ես գիտնալ թէ ո՞ւմ պէտք է հաւատաս՝ երբոր մէկը այս կըսէ եւ միւսը այն, երբոր մէկը զուրիշը կգովէ՝ միւսը վար կզարնէ. եւ այնուհետեւ չես զարմանար թէ

մարդիկ ինչո՞ւ համար շատ անգամ չհաւատալու բաներուն աւելի կհաւատան՝ քան թէ ամենայն հաւատարմութեան արժանի բաներուն ու խօսքերուն. վասն զի կտեսնես որ իրենց մտքին կշիռքը պակասաւոր է, եւ այն պակասութիւնը շտկելու փոյթ չունին, անոր համար կըսեն համարձակ՝ թէ չեմ գիտեր ո՞ւմ հաւատամ, եւ կեննեն՝ գրեթէ միշտ չհաւատալու կտորին՝ ու հաւատարմութեան արժանաւորութիւն չունեցող մարդուն խօսքին կհաւատան: Այս ճամբան կընեն ահա ոչ միայն չարախնդաց եւ չարասէր մարդիկը, այլ եւ թերահաւատներն ու չնչահաւատները՝ յամօթ եւ ի նախատինս մարդկային բանականութեան:

Եթէ կարգացողին մտքին մէջ այս մեր ըսածներուն հակառակ կարծիքներ կան, եւ դարձեալ կըսէ ինքնիրեն՝ թէ չեմ գիտեր ո՞ւմ հաւատամ, կխնդրեմք որ այս հատուածը նորէն կարգայ մտադրութեամբ՝ եթէ կուզէ ստութենէն չխաբուիլ, այլ ճշմարտութեան հաւատալ:

ՆԱՄԱԿ ԱՌ ԳԵՐԱՊՍՏԻՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆ.

«Գերապոսիտ Տէր»,

«Ընդ գրոյս առաքելով Սրբազան Տեառնդ վերնագրովս «Իրեն գունովը բան մի չտեսայ» բարոյական գրուած մի, յընծայումն ի լոյս յանկեան ուրեք պատուական լրագրոյդ «Ծիածանի Հայաստանեայց», խնդրեմ ընդունել հաճեսցի Զերդ Սրբազնութիւն,

«Ում մնամ խորին ակնածութեամբ»

Անճանուէր խոնարհ ծառայ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱԶՆԱԻՈՒՐԵԱՆ .

ՅԱԽԼՅԻԱ,

ի 15 Յունիսի 1865 ամի.

ԻՐԵՆ ԳՈՒՆՈՎԸ ԲԱՆ ՄԻ ԶՏԵՍԱՅ.

Իրաւունք ունի եղեր իշխանաւորին մէկը որ ատենով ըսեր է. «Աշխարհս Թէատրոն մի է. մէջն բնակող մարդիկ նման են դերասանի, եւ իւրաքանչիւրին գործն է մէյմէկ արարուած»: Այս իմաստալից առաժն ինձ սովորական լինելով՝ արժնցուց հետաքրքրութիւնս, եւ բնութիւն եղաւ որ ուշադրութեամբ դարձունեմ փորձս ու դիտողութիւնս ամէն ժամանակ, ամէն տեղ, ամէն ժողովի՝ ամէն ընկերութեան՝ ամէն հանդիսի՝ եւ ամէն կոչունքի մէջ գտնուող մարդկանց իւրաքանչիւրին Թէ՛ խօսքերուն, Թէ՛ շարժուածոց, եւ Թէ՛ գործերուն վրայ, բայց շատ քիչին վրայ պատահեցաւ որ իրեն իսկական գու-